

Б.А. Әрінова Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ., e-mail: baxit@mail.ru

ӘЛ-ФАРАБИДІҢ ІЗГІЛІКТІ ИДЕЯЛАРЫНЫҢ ЗАМАНАУИ ҚАЙЫРЫМДЫ ТҰЛҒА ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ ҚҰНДЫЛЫҚТЫҚ ӘЛЕУЕТІ

Мақалада жоғары оқу орындарында білім алушы болашақ мамандарды әл-Фараби трактаттарындағы ізгілікті идеялар негізінде заманауи қайырымды тұлға ретінде тәрбиелеу мәселесі қарастырылады. Қазіргі уақытта кәсіби білімді, құзыретті маман дайындауда оның тұлғалық сапалық қасиеттеріне ерекше назар аударылады. Жақсы маман болу ғана емес, жақсы адам болу – тұтас педагогикалық үдерістің басты міндеттерінің бірі деп түсіндіріледі. Автор осы мәселені әл-Фарабидің еңбектеріндегі жақсы да жаман да қылықтардың қайталануын адамның мінез-құлқы және әдетке қатысты екендігімен байланысты дәйектеп көрсетуге ұмтылады. Осыған орай автор ғұлама ойшылдың «қайырымдылық» ұғымын тәрбие теориясының ұстанымдарының бірі ретінде талдап көрсетеді. Мақалада мейірімділік, жанашырлық, рақымшылық, ізеттілік, кішіпейілділік, қарапайымдылық, өнегелілік және т.б. адамгершілік қасиеттердің адамдар арасындағы қарым-қатынастағы құндылықтық мәніне сипаттама жасалады. «Қайырымдылық» ұғымының құндылықтық мәнін автор жоғары оқу орындарындағы «Өзін-өзі тануды оқыту әдістемесі» пәнінің дәріс, семинар сабақтарындағы практикалық маңыздылығымен дәлелдеп көрсетеді. Сабақ барысында қолданылған оқу материалдары жалпы білім беретін мектептердің оқулықтарынан іріктеліп алынып, «Өзін-өзі тану» пәнін оқыту әдістемесі бойынша студенттерге арналған тапсырмаларға сәйкес өзгертіліп талданған. Оқу стратегиялары Ортағасырдағы ойшылдың ғалым ретіндегі гуманды идеяларының құндылықтық әлеуетінің XXI ғасырда да жоғалмай келе жатқан өзектілігін ашып көрсетуге негіз болады.

Түйін сөздер: ізгілік, қайырымдылық, тұлғалық қасиеттер, құндылықтық әлеует, тәрбие, болашақ маман, білім беру, оқыту.

B.A. Arinova

Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty, e-mail: baxit@mail.ru

Value Potential of Al-Farabi's Humane Ideas in the Education of a Virtuous Personality of Modernity

The article deals with the issues of nurturing of future specialists studying at the University, based on the humane ideas of al-Farabi's treatises. Currently, when training specialists, special attention is paid to their personal qualities, especially for future teachers—the humane orientation of the modern personality. One of the tasks of the integral pedagogical process of the University is to form not only a highly qualified specialist, but also a “good” person.

According to Abu Nasir al-Farabi, the manifestation of a person's character is associated with “repeated good and bad habits”. In this regard, the author analyzes the concept of the great thinker “good-doer” (“benefactor”) as one of the directions of nurturing. It is described the value potential of a person's moral qualities, such as kindness, compassion, charity, good manners, courtesy, simplicity, morality, etc. in the article.

In practice, the disclosure of the value potential of students “goodness” is possible in the course of training. In particular, the author argues and reveals the methodology of lectures and seminars on the subject “Methods of teaching self-cognition in higher school”. It is established that the textbooks on “self-cognition” for the school actively use the potential of al-Farabi's works. The educational materials used in the course of classes were selected from textbooks of secondary schools, analyzed and converted into tasks for students on the method of teaching the subject “Self-cognition”. Learning strategies can become the basis for revealing the value potential of the humane ideas of the thinker as a scientist of the Middle Ages, which have not lost their relevance in the XXI century.

Key words: humanity, virtue, personal qualities, al-Farabi, value potential, upbringing, future specialist, learning strategies.

Б.А. Аринова

Казахский национальный университет им аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы, e-mail: baxit@mail.ru

Ценностный потенциал гуманных идей аль-Фараби в воспитании добродетельной личности современности

В статье рассматриваются вопросы воспитания будущих специалистов, обучающихся в вузе, на основе гуманных идей трактатов аль-Фараби. В настоящее время при подготовке специалистов особое внимание уделяется их личностным качествам. Одной из задач целостного педагогического процесса вуза является формирование не только высококвалифицированного специалиста, но и «хорошего» человека. По Абу Насыру аль-Фараби, проявление характера человека связано с «повторяющимися хорошими и плохими привычками». В связи с этим автор анализирует понятие великого мыслителя «добродетель» («благодетель») как одно из направлений воспитания. В статье дается характеристика ценностного потенциала нравственных качеств человека, таких как доброта, сочувствие, милосердие, благовоспитанность, учтивость, простота, нравственность и др. На практике раскрытие ценностного потенциала «добродетельности» студентов возможно в процессе обучения. В частности, автор аргументирует и раскрывает методику лекционных и семинарских занятий по предмету «Методика преподавания самопознания в вузе». Установлено, что в учебниках по «Самопознанию» для школы активно используется потенциал трудов Аль-Фараби. Учебные материалы, использованные в ходе занятий, были отобраны из учебников общеобразовательной школы, проанализированы и преобразованы в задания для студентов по методике преподавания предмета «Самопознание». Стратегии обучения могут стать основой для раскрытия ценностного потенциала гуманных идей мыслителя как ученого Средневековья, которые не потеряли свою актуальность в XXI веке.

Ключевые слова: гуманность, добродетельность, личностные качества, аль-Фараби, ценностный потенциал, воспитание, будущий специалист, стратегии обучения.

Кіріспе

Қазақстан Республикасының жоғары кәсіби білім беру жүйесінде болашақ мамандарды дайындаудың басты міндеті адамды қоғамның негізгі құндылығы ретінде тану, оның қоғамдағы әлеуметтік орны мен рөліне, рухани жандүниесінің кемелденуіне, шығармашылық еркіндігі мен белсенділігінің, кәсіби құзыреттіліктерінің қалыптасуына жағдай жасау болып табылады. XXI ғасырдың маманы білімді, ой-өрісі кең, бәсекеге қабілетті, цифрлық сауаттылықты меңгерген, шетел тілдерін білуге құштар, адамгершілігі биік, жауапкершілік сезімі жоғары, қоғамда белгілі бір рөл атқаратын, қайырымды тұлға болып қалыптасуы тиіс. Жоғары мектептегі оқыту мен тәрбиелеу үдерісі инновациялық-технологиялық және рухани-адамгершілік сияқты екі бағытты қатар ұстанады. Мұндай тұрғылар оқытудың нәтижесі ретінде біріншіден, кәсіби құзыреттіліктердің дамуын қарастырса, екіншіден адамзаттың рухани тәжірибесіндегі құндылықтар арқылы білім алушылардың адамгершілік сапаларын дамытуды көздейді. Сол себепті жоғары оқу орындарында кәсіби білім берудің жаңа парадигмалық сипаты оларды ғылыми ойлауға, болмысты танудың әдіс-тәсілдерін білуге ұмтылдырса, тарихта болған ойшылдардың даналық ой-пікірлері

болашақ мамандардың адамгершілік сапаларын жетілдіріп, заманауи қайырымды тұлға болып қалыптасуына негіз болады. Осы ретте Шығыстың данагөй данышпаны, ғылымның қай саласында болмасын мол мұра қалдырған аты әлемге мәшһүр, ғұлама ғалым Әбу Насыр әл-Фарабидің орны ерекше.

Кемеңгер ойшылдың ғылым мен білім туралы зерделі ойлары, тағылымы терең тәрбиелік өнеге-өсиеттері, адамгершілік құндылықтарды құрмет тұтқан қағидаттары, ең бастысы қоғамды оятатын шындық шамшырағы деп түсінген философиялық туындылары сонау замандардан бастау алып, бүгінгі өркениетте өзінің әділ бағасын иеленуде. Ата-баба дәстүрінде ұрпақтар сабақтастығын ғасырдан ғасырға жалғайтын құрал ретінде бабамыздың еңбектері тарих қойнауындағы алтын қазына іспеттес. Әбу Насыр әл-Фараби бабамыздың 1150 жылдық мерейтойының ЮНЕСКО деңгейінде өткізілуіне орай ғалымның мұраларын келесі ұрпаққа жеткізіп насихаттау үшін бүгінгі таңда көптеген іс-шаралар атқарылуда.

Мемлекет басшысы Қ. Тоқаевтың «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» атты Қазақстан халқына Жолдауында: «Ендігі жылы бәріміз әл-Фарабидің 1150 жылдық, Абай Құнанбайұлының 175 жылдық мерейтойларын атап өтеміз. Мерей-

той барысында ысырапшылдыққа жол бермей, ғұлама тұлғаларымыздың еңбектерін халық арасында дәріптеуіміз керек. Ел өміріндегі осындай елеулі оқиғалар жас ұрпақты нағыз отаншылдыққа тәрбиелеуге жол ашады деп сенемін», (Тоқаев, 2019) [1] деген сөзі ғұламаның тұщымды тұжырымдарын жоғары оқу орындарындағы тұтас педагогикалық үдерісте қолдану қажеттігін көрсетеді.

Әдеби шолу

Қайырымдылық дегеніміз не? Қандай адамды «қайырымды» деп айтуға болады? Бұл екі сұрақтың жауабын қазіргі қоғамға қажет қайырымды тұлға тәрбиелеу сонау ерте замандардан бастап келе жатқан зиялы қауымның, атап айтқанда әл-Фарабидің еңбектерінен табамыз. Қай заманда, қай дәуірде болмасын адам баласының бір-бірімен өзара қарым-қатынасында жақсылық жасауға бағытталған сапалық өлшемдер болады. Олай болса, мейірімділік, жанашырлық, рақымшылдық, ізеттілік, кішіпейілділік, қарапайымдылық, өнегелілік және т.б. адамгершілік қасиеттер арқылы адамның өзіне, өзгелерге деген ықыласын, қамқорлығы мен көмегін білдіретін игілікті іс «қайырымдылық» дегенді білдіреді.

Қайырымдылық – жалпыадамзаттық құндылық, азаматтық қоғамның маңызды көрсеткіштерінің бірі болып табылатындықтан қазіргі жаһандану жағдайында қайырымдылықтың мәні артып отыр. «Әлеуметтанудың түсіндірме сөздігінде»: «Қайырымдылық-көмекті қажет етушілерге (адам және барлық жандыларға) білдіретін сүйіспеншілік пен нақты көмек. Қайырымдылық – анық көрінісі болып табылады. Қайырымдылық – адамның асыл қасиеттерінің бірі. Кісінің айналасындағы адамдарға деген ықыласы мен көмегін, адамгершілік қарым-қатынастарын білдіреді. Қайырымдылық ұғымының екі қыры бар: бірі рухани-экономикалық жағы (басқаның басына түскен ауыртпалықты қабылдау), екіншісі, іс-тәжірибелік жағы (іс жүзінде нақты көмек беруге ұмтылу).

Қайырымдылық қазіргі уақытта қоғамның әлеуметтік өмірінің әр саласында көрініс тапқан аса маңызды істердің бірі болып табылады. Қазақстанда құрылған көптеген қайырымдылық қорлар әлеуметтік салада әл-ауқаттылықты жақсартудың негізгі қайнар көзі ретінде қалыптасуда. Қайырымдылықты мүсіркеушілік және жарылқаушылық деп те түсінуге болады. Ол кейде кедей-кепшік, жарлы-жақыбай

жандарға көмектесумен, қайыр-садақа берумен де көрініс табады. Қазір біздің елімізде түрлі қайырымдылық қорлары ұйымдастырылған, қайырымдылық іс-шаралары өткізіліп тұрады» деп жазылғандай қайырымдылықтың бұл екі қыры адам баласының игіліктерге жақын болуын көздейді (Биекенов, 2007) [2].

Адам алдына қойған мақсатына қоғамда өмір сүріп, қоғамға қызмет ете отырып жететінін әл-Фараби «Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастары» атты еңбегінде «Қайырымдылық екі түрлі болады: этикалық және интеллектуалдық. Интеллектуалдық-(жанның) ақыл-парасаттық жағына жататын қайырымдылық, мәселен, даналық, парасат ақыл-ойдың тапқырлығы мен өткірлігі, ұғымталдық. Этикалық қайырымдылық – (жанның) ұмтылу жағына жататын қайырымдылық, мәселен, ұстамдылық, батылдық, жомарттық, әділдік. Жаман қылықтар да осылайша бөлінеді» деп «қайырымдылық» феноменін айрықша атап көрсетеді (Әл-Фараби, 1973) [3]. Этикалық қайырымдылық адам бойында кісілік сападан туатын әрекеттердің белгілі бір уақыт бойына көп рет қайталануы және оған бой үйренуі нәтижесінде пайда болып тұрақтайды. Мұнан сүйіспеншілікпен жасалған дұрыс әрекеттер қайырымдылыққа, ал адамның ішкі тыныштығын бұзатын теріс әрекеттердің қиянатқа бастайтыны ақиқат екендігін көреміз.

Ғұлама ғалым жақсы да жаман да қылықтардың қайталануын адамның мінез-құлқы және әдетке қатысты екендігін айтады. «Тамаша немесе оңбаған әрекеттер мен жан аффектілерін тудыратын күйдің түрін мінез-құлық деп атайды. Мінез-құлықтың арқасында адам оңбаған да, тамаша да әрекеттер жасайды. Жақсы мінез-құлық пен ақыл күші болып екеуі біріккен кезде бұлар адамшылық қасиеттер болып табылады. Екеуі бірдей болып келсе, біз ізгі, игілікті және қайырымды адам боламыз, яғни біздің өмір бейнеміз қайырымды, ал мінез-құлқымыз мақтаулы болады», [4] – дей отырып әл-Фараби (2009) адамның адамшылығы түптеп келгенде әркімнің өзіне байланысты болатынын дәйектейді.

Әр адамның бойына біткен табиғи қасиеті оның мінез-құлық ережелерін қалыптастырады, ол сөйтіп әдетке айналады. «Адамның белгілі бір мінез-құлыққа ие болуына себепші нәрсе әдет, ал әдет деп мен белгілі бір әрекеттің жиі-жиі әрі ұзақ қайталануын айтамын», – деп ғұлама ойшыл адам мінезінің психологиялық суретін береді. Шынында да, адам бір нәрсені уақытында істеуге әдеттенсе, ол іс-әрекет түрінде нақты

бір нәтижеге жеткізіп отырады. Ал жақсылық жасап әдеттенген адам әлбетте қайырымды деп танылады. Керісінше, үнемі қызғаныш, іштарлық, қиянат жасау сияқты іс-әрекетті әдетке айналдырған адамның өмірден алары да аз және ондай адамдар қоғамдық ортаға ене алмай, оқшауланып өмір сүреді. Сөйтіп, адамның мінез-құлқынан оның әрекеттері көрініс береді деп деп айта аламыз.

Әбу Насыр әл-Фараби өзінің ғылыми еңбектерінде парасаттылық туралы ой толғап, адам деген ардақты атты алып жүруді үлкен бақыт деп есептеп, үлкендердің кішілерге, жастарға беретін тәрбиесін «Үлкендер ұлағаттылығы» деп атаған. Ғалым тәрбиенің мәнін түсіндіруде оның қоғам дамуындағы алатын орнына, ең алдымен адамгершілік тәрбиесіне және жеке тұлғаның өзін-өзі дамытуына байланыстылығын дәлелдеген. Ұлы ойшыл «ғылым»-«білім»-«тәрбие» деген үш ұғымды философиялық, психологиялық және әлеуметтік тұрғыдан дәйектей отырып, олардың тұлға қалыптастырушылық мәнін айқындаған. «Білімсіз адамгершілік молаймайды, білімсіз адам өзгенің абзал қасиеттерін тани алмайды. Жан дүниені тәрбиелемей, үлкен жетістікке жету жоқ. Ғылым мен тәрбие ұштасса ғана рухани салауаттылыққа жол ашылмақ. Мінез-құлқын түзей алмаған адамның ақиқат ғылымына қолы жетпейді», – деп тәрбиенің рухани-адамгершілік негізін салып берген (Әл-Фараби, 2007) [5].

Әбу Насыр әл-Фарабидің пікірінше білімді, тәрбиелі, ғылым адамы болу әлбетте адамгершілік және еңбек тәрбиесіне байланысты. Сол себепті Фараби еңбекті тәрбиенің алғышарты етіп алды. «Тәрбиені неден бастау керек», «Философияны үйрету үшін алдын ала не білу керек» атты еңбектерінде білім алу мен тәрбиелеудің мақсаттарын жеке-жеке анықтайды. «Ғылымдар тізбесі», «Ғылымдардың шығуы» атты еңбектерінде ғылымдарды үйрену, реттерін белгілейді және тәрбиенің, оның ішінде еңбек тәрбиесінің тарихи тағылымын, үлгісін, болашақ ұрпаққа өнеге, тәлім етіп қалдырады. «Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастары», «Бақытқа жету жайында», «Мемлекеттік қайраткердің нақыл сөздері» сияқты трактаттарында ойшыл ғұлама адамзат баласын ғасырлар бойы толғандырып келе жатқан және өмір бойы жалғаса беретін адамтану мәселесіне тоқталады.

Адамның бойындағы небір асыл қасиеттердің екіжақтылық сипатын мінез-құлық, іс-әрекет, әдеп пен әдет тұрғысынан дәйектеп,

олардың тумысынан емес, жүре келе қалыптасып, дамитынын қисынды түрде дәлелдеп береді. Адам бойындағы жақсы және жаман қасиеттерді Әбу Насыр әл-Фараби әркімнің ақыл парасатының өлшемі ретінде сипаттайды және оларды адамгершілік сапаларына негізделген мінез-құлық нормалары деп атайды. Адам өзінің бойындағы адами қасиеттеріне сәйкес әрекет етеді. Жақсы адам үнемі жақсылыққа ұмтылады, ал жаман адам әр нәрседен кемшілік іздейді. Ал жағымды мінезі мен игі іс-әрекеті арқылы жақсылыққа ұмтылуды ойшыл ғалым «екеуі бірдей болып келсе, біз ізгі, игілікті және қайырымды адам боламыз, яғни біздің өмір бейнеміз қайырымды, ал мінез-құлқымыз мақтаулы болады» дейді. Мұнан біз даналық әлемінің данагөйінің кеткен ұлағатты сөзінің қазіргі жастардың рухани-адамгершілік тәрбиесінің де өзегі болып отырғанын байқаймыз. «Қайырымдылықты, шынайы адами қарымқатынастардағы ізгілікті үнқатысуларды өзектендіріп, алға шығару – бұл қазіргі заманның тілімен айтқанда «қоғамды гуманитарландыру мәселесі» деп аталатын әлеуметтік дүниенің өзекті проблемасы болып табылады. Кез келген қоғам осы қатынастар жүйесіне оралып соқпай өркениеттен алмайды. Шынымен де қайырымдылықты, ізгілікті бұл дүниеде ұмытқан жанның өзегін тек өзіміздің сыңаржақты келбеті ғана толтыратыны белгілі. Ал өзіміздің өзінің абсолюттенген сипатында көрініс беретін болса, онда ол адамды пендешіліктің, рухани мешеуліктің құрсауына түсіретін мықты қақпан екені анық» деп академик Ә. Нысанбаев айтқандай қазіргі заманауи қайырымдылықтың үлгісін біз болашақ мамандардың әлеуметтік ортадағы игілікті істерінен көреміз (Нысанбаев, 2015) [6].

Адам өмірінің мәні, бақытқа жету жолдары туралы ойларында әл-Фараби: «Адамның өмір сүру мақсаты ең жоғары бақытқа жету болса, ол адам бақыт дегеннің не екенін білуі қажет және оны өзінің мақсаты етіп қойып, соған ұмтылуы керек. Содан кейін ол бақытқа жету үшін не істеуге тиіс екенін біліп, соған әрекет жасауы керек. Бақыттың мәні парасаттылықта, әркімнің өз алдына игілікті мақсат ете білуінде... адамның өз мінез-құлқын, іс-әрекетін ерікті түрде өзгертіп, игілікке бағыштап отыруында» деп бақытқа жету жолдарының ізгілікті мәнін ашып көрсетеді. Олай болса, бақытқа жету мақсат қоя білумен шектеседі, ал мақсат адамның бойындағы жан қуатына, ерік-жігеріне тікелей байланысты жүзеге асырылады. Адамды қоғаммен бірге өмір

сүретін, қоғамнан тыс әрекет ете алмайтын жаратылыс деп түсінген ойшыл ғалым әр адамның бойынан табылу тиіс адамгершілік сапаларды жіктей келе, өз бойындағы туа біткен мынадай құрылымдық:

- мінсіз, келбетті дене бітімі; (бұл «харизма» ұғымына саяды)
- айтылған сөзді жетік түсіну, пікірін дәлелдеп, ой қорыта алу;
- естіген, көрген, нәрселерді есте сақтау, жадының тұрақтылығы;
- алғыр ой, зерек қабілет, саналы ақыл, көрегенділікке ие болу;
- сөз мәнерін түсіну, өз ойын шешен, ділмар сөйлеп жеткізе алу;
- білімге, дүниені тануға құштарлық таныту, еңбек етуден жалықпау;
- барлық жағдайда барынша сабырлық сақтау, өзін өзі реттеп отыру;
- үнемі шындық пен ақиқатқа жүгіну, өтіріктен әрқашан аулақ болу;
- әділеттілікті, әділдікті жақтау, ар мен абыройды, намысты қадір тұту;
- қанағатшыл болу, жамандықтан сақ болу, байлыққа еш құнықпау;
- бірбеткейліктен аулақ болу, жарасымды, ізгілікті қатынасқа түсе алу;
- қорқыныш пен жасқануды білмейтін ержүрек, қайсар бола алу сияқты қасиеттерді жіктеп көрсетеді (Әрінова, 2019) [7].

Ендеше, ғалым тұжырымдаған осындай он екі қасиетті өзара ұштастыра білген адам әлбетте қайырымды тұлға болып қалыптасары сөзсіз.

Нәтижелер мен талдаулар.

Жоғары оқу орындарындағы «Өзін-өзі тануды оқыту әдістемесі» пәні бойынша 3 курс студенттерімен өткізілетін практикалық семинар сабақтарында, СОӨЖ тапсырмаларында әл-Фарабидің осындай ұлағатты ойларын қолдана отырып, қайырымдылық ұғымының практикалық мәнін ашуды мақсат етеміз. Жалпы орта білім беретін мектептегі «Өзін-өзі тану» пәнінің оқулықтарының мазмұнында әл-Фарабидің нақыл сөздері және ол туралы жазылған танымдық материалдар оқу мәтіні, дәйексөз түрінде беріледі. Студенттер бұл материалдарды болашақ мұғалім ретінде сабақ, сыныптан тыс өткізілетін іс-шаралардың жоспарларына енгізіп, технологиялық карталарын жасап, өздерінің кәсіби мамандануына өздері жол ашды. Практикалық бағыттағы мұндай әдістемелік тапсырмалар олардың мектепте өндірістік тәжірибеден өту кезінде тиімді болып табы-

лады. Семинар сабақтарында шығармашылық тапсырма түрінде әртүрлі оқу жаттығулары, тренингтік тапсырмалар қазіргі оқыту үдерісінде қолданылып жүрген инновациялық оқу стратегияларына сәйкес ұйымдастырылады.

Осы ретте 5-11 сыныптар аралығындағы оқулықтардан әл-Фарабидің қайырымдылық ұғымының мәнін ашатын дәйексөздерін тандап, олармен әдістемелік жұмыстарды ұсынуға болады. Мысалы: Өзін-өзі тану: жалпы білім беретін мектептің 5-сыныбына арналған оқулық/ Р.О. Изғұттынова, Ә.Ұ. Оралбекова, Б.Ш. Алиев, Г.Ө. Көшкеева. – Алматы, 2017.–160б. [8] оқулығының мазмұнында «Адам болам десеңіз... атты 2 тараудың «Адам мінезі» тақырыбындағы 9-10 сабақтарында әл-Фарабидің «*Жақсы мінезқұлық пен ақыл күші – адамшылық қасиеттер саналады. Егер бұл екеуі бірдей болып келсе, біз өз ойымыз бен іс-қимылдарымыздан адалдық пен жетілуді табамыз және осы екеуінің арқасында біз ізгі, қайырымды адамдар бола аламыз, біз осылайша бақытқа қол жеткіземіз*» деген сөзінің құндылықтық мәнін ашу үшін «*Дискуссиялық парта*» стратегиясы бойынша жұптық жұмыс орындау тапсырылады. Мұны бірінші қатардағы екінші партада, екінші қатардағы төртінші партада отырған жұптар орындайды. Семинар жүргізуші немесе студенттердің өздері де кімге тапсырма беру керектігін таңдай алады. Жұптардың біреуі – «келісемін», екіншісі – «келіспеймін» деген көзқарастарын дәлелдеулері керек. Жауап мынадай үлгіде берілуі мүмкін:

«Келісемін», өйткені.....	«Келіспеймін, себебі.....

Сол сияқты Өзін-өзі тану: Жалпы білім беретін мектептің 9-сыныбына арналған оқулық/ С. Нуркеева, Б.Ш. Алиев, Р.К. Бердибаева. – «Бөбек» ҰҒПББСО, Алматы, 2019. – 192б. [9] оқулығының «Адамзаттың рухани тәжірибесі» атты 4-тарауының «Мәңгілік ізденіс» тақырыбындағы 27-28 сабақтарында Мұхтар Құл-Мұхаммедтің «Әл-Фараби» деген әңгімесі берілген. Бұл мәтінмен болашақ мұғалім ретінде студенттерге төмендегідей жұмыс түрлері ұсынылады. «FILA» кестесінің II нұсқасымен жұмыс жасау үшін ДЖИКСО әдісі бойынша А, Ә, Б, В әріптерімен белгіленген 4 топқа бөлінеді, оқытушы «FILA» кестесі бойынша жұмыс жасау үшін нұсқаулықты түсіндіреді.

Мұнда:

Facts – мәтіндегі фактілер, оқиға туралы мәліметтерді білдіреді

Ideas – фактілердің, жағдаяттардың пайда болу себеп болған идеялар

Learning issues – идеяларды жүзеге асыратын сұрақтар

Action plan – туындаған мәселені шешетін нақты іс-әрекет жоспары.

Аталған әдіс бойынша жұмыс жасау үшін оқулықтағы Мұхтар Құл-Мұхаммедтің «Әл-Фараби» атты әңгімесінен төмендегідей үзінді ұсынылады:

1-топ. Весижден Фарабқа қарай бір қолында таяғы, екіншісінде түйіншегі бар қарапайым киінген жолаушы кетіп бара жатты. Бұл даңқты әскербасы Мұхаммед Тарқанның баласы, Узлақтың немересі – Мұхаммед еді. Ол білім патшалығына, кітаптар мен қолжазбалар қоймасына асығады. Білімнің көмегімен ғажайып Ергенекөн жазығына қоныстанған тайпа сияқты бақытты өмір сүруді армандайтын жерлестеріне, достарына, туған-туыстарына көмектесіп, олардың өмірін өзгертуге бекінген. Алдында қандай тағдыр күтіп тұрғанын ойланбастан, аяғын сенімді, нық басып келеді. Оған мақсатына жақын қалғандай көрінеді. Жүрегіндегі қазіргі жалғыз ой – өзі таңдаған жолға түсу, алдына қойған мақсатын іске асыру.

2-топ. Қалаларды аралай жүріп, Мұхаммед көптеген адамдармен танысып, пікір алмасып, өзіне көп жаңалықтар ашты. Білім іздеген Мұхаммед ғасырлар бойы өсіп-өркендеген, мәдениеті жоғары дамыған қалаларды көрді. Хорасан, Бағдад, Дамаск, Бұхара, Алеппо, Каир және басқа да көптеген шаһарларда тұрды. Онда кітаптар мен қолжазбаларды іздеп, өзін толғандырып жүрген көптеген сұрақтардың шешімін тапты. Саяхат оны шынықтыра түсті. Небір қиындықтар мен қуанышты сәттерді өткерді. Ол жүрген жерінде төреші де, бағбан да, халиф сарайындағы ақын да, жатжұрттықта болып көрді. Оны кейде тағдыр еркелетіп, мерейін көтерді, кейде аяусыз жазалап, батыл, еркін пікірлері үшін қуғындалды.

3-топ. Мұхаммед бір қаладан екінші қалаға ауысып, ел кезіп жүруден шаршады. Ол Бағдад шаһарында тұрақтауды жөн көрді. Бұл қалаға жан-жақтан халық ағылып жататын, тіпті көпшілігі өз бақытын табу үшін қалып та қоятын. Бағдад қонақжай қала еді. Онда атақты данышпандар мен ақындар, шешендер мен қарапайым халықтар өмір сүретін. Мұнда орныққан Мұхаммед араб тілін жылдам үйреніп

алды (ол өмірінің соңына дейін 70 тіл білген). Бағдадта ол көрнекті ойшыл-ғалымдармен араласып, аз уақыттың ішінде олардың ортасында беделді адамға айналды. Мұхаммед тек білімінің тереңдігімен және ойының ұшқырлығымен ғана емес, адами қасиеттерімен де ерекшеленді.

4-топ. Әл-Фараби қол жетерлік білімді меңгеруге және қоршаған орта туралы танымын кеңейтуге барлық мүмкіндікті пайдаланды. Оның басты ұстанымы, өмірінің мәні әлемді танып, біліп, оның заңдылықтарын адамдарға көрсетіп беру болды. Әр түрлі тақырыпты қамтитын 160-қа жуық шығармасын жазғанда бір ғана мақсатты – адамдарды өздері өмір сүріп отырған әлем жайлы, заттардың табиғаты, адамның тіршілігінің мәні туралы білімге жақындату ойын көздеді. Әл-Фараби халықты соңынан ертіп, жаңа, бақытты өмірге тағы бір рет жетелеп көру үшін өмірлік тәжірибе де, бай білім де жинады. Әл-Фараби өз халқына, келешек ұрпақтарға, бүкіл адамзатқа өткен ғасырлардың ақыл-ойының асылын теріп жинаған баға жетпес қолжазбалар қалдырды.

Мәтінмен жұмыс жасау шарттары:

Мәтіннің ішінен негізгі ойды білдіретін үйінді сөздерді теріп жазу.

Мәтіндегі мазмұндық желіні үзбей сызба түрінде конспект жасау.

Мәтінде айтылған ойды дәйектейтін танымдық сұрақтар құрастыру

Мәтіннің ішінен негізгі идеяны бейнелейтін сөйлемдерді теріп жазу.

Тапсырма орындау уақыты аяқталған соң, әр топ өз жұмысын қорғап шығуы тиіс. Енді осы шығармашылық жұмысты әрі қарай жалғастыру үшін студенттер өздері өзін өзі тану оқулығының мазмұнындағы әл-Фарабидің дәйексөз немесе мәтін түрінде берілген ұлағатты сөздерін тандап, “РАФТ” стратегиясы бойынша (Роль – журналист, Аудитория – студенттер, Форма – интервью, Тақырып – әл-Фараби) кейіпкерге сторителлинг-хат жазады. «Өзін-өзі тану» пәнінің білім мазмұны негізінен әңгіме түріндегі мәтіндерден тұратындықтан сабақта көбінесе оқулықтағы материалдардан басқа студенттер өздері әңгіме, аңыз, ертегі т.б. құрастырады. *Сторителлинг* ағыл.”story” – аңыз, әңгіме “telling” – рәсім, көрініс дегенді білдіреді. *Сторителлинг* – бұл эмоциялық байланыстарды құру, олардың көмегімен тыңдаушының зейіні мен сезімін бақылауға, маңызды заттарға назар аударатын отырып, оқиға ұзақ уақыт жадында қалу үшін өте пайдалы. “РАФТ” стратегиясы бойынша әл-Фараби туралы құрастырылған сторителлинг

студенттің өзіндік ізденісін, шығармашылық қабілетін, дарынын ашуға көмектеседі.

Психолог ғалымдар адамның жазуына қарап та мінезін тануға болатынын айтады. Жазба мен мінез-құлық байланысын зерттейтін ғылым саласы графология адамның қол жазуына қарап, оның ақылын, ерік-жігерін, өзін-өзі бағалауын, эмоционалдығын анықтауға болатынын дәлелдеген. Мұны «Өзін-өзі тану» сабақтарында тренинг өткізу арқылы бақылауға болады. Ол үшін бірнеше жазба түрі бар қысқа сөйлемдерден құралған мәтін ұсынылады. Сол мәтіндердегі жазудың көлеміне, каллиграфиялық ерекшеліктеріне қарап мінезді анықтауға болады. Студенттер мұндай жұмыстарды орындағанды ұнатады және өздері ізденіп шешімін табуға ұмтылыс жасайды.

Тренинг соңында мынадай дұрыс жауап көрсетіледі:

Ірі, үлкен жазу	<i>көпшіл, тез тіл табысқыш болып келеді</i>
Майда жазу	<i>көбінесе мінезі тұйық адамдарға тән</i>
Қырлы жазу	<i>өзімшіл, мінезі тік адамдарды сипаттайды</i>
Басып жазу	<i>жігерлі, шыдамды адамдардың бейнесін көрсетеді</i>
Көркем жазу	<i>ұқыптылықты, жасаукершілікті танытады</i>
Біріктіріп жазу	<i>логикалық ойлау қабілетінің жоғары екендігі</i>
Түсініксіз, шиімай жазу	<i>күйгелек, тынымсыз адамдарға тиесілі болады</i>

Мұндай жұмыс түрлері студенттердің кәсіби шыңдалуына, сабақ өткізу әдістемесін тиім-

ді меңгерулеріне ықпал етеді және рухани-адамгершілік мәндегі тақырыптардың ізгіліктік сипатын айқындай алуға да көмектеседі. Қайырымды тұлға болып қалыптасу үлкен істен емес, аз ғана жақсы әрекеттен де көрінетін адамгершілік сапа екенін түсінудің өзі қайырымдылықты білдіреді.

Қорытынды

Қорыта айтқанда, қайырымдылық өзіңе де, өзгеге де жақсылық жасай алу, айналандағы адамдармен қарым-қатынаста ізгілікті болу арқылы өмірлік игіліктерге ие болу деген мағынаға саяды. Әл-Фарабидің ілімі бойынша қайырымдылықтың түптамасында адамның адамға деген, қоғамға деген құрметі мен сыйластығы жатыр. Адам өз ұрпағына қайырымдылықты жастайынан үйретіп, оларды ізгілікті адамгершілік қасиеттерге баулуға ұмтылады. Қазақ халқының ұлттық ұлағатында рақымды, мейірімді, жан жылуы мол адамды «қайырымды адам» дейді.

Әл-Фарабиді «қайырымдылықты үйренуге болады ма»? деген сұрақ қатты толғандырып, ойшыл ғалым қайырымдылықты үйретуге тәрбие мен оқудың маңызды рөл атқаратынын айтып өткен.

Ғұламаның еңбектерінде айтылған рухани-адамгершілік құндылықтарды саралай келе, біз әл-Фараби шығармаларының қуаты оның адам өмірінің мәнін қайырымдылық, жақсылық, қанағат және дұрыс іс-әрекет арқылы дәйектеп беруінде деп пайымдаймыз. Сонымен қатар оның рухани ілімінің қазіргі студент жастардың өзіндік тәрбиесіндегі орны зор екендігін ашып айта аламыз.

Әдебиеттер

- Тоқаев Қ. «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» атты Қазақстан халқына Жолдауы. – Нұр-Сұлтан, 2019.
- Биекенов К., Садырова М. Әлеуметтанудың түсіндірме сөздігі. – Алматы: Сөздік-Словарь, 2007. – 344 бет.
- Әл-Фараби. Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастары // Философиялық трактаттар. – Алматы: Ғылым, 1973. – 446 б.
- Әбу Насыр әл-Фараби. Таңдамалы трактаттары. – Алматы: «Арыс», 2009.
- Әбу Насыр әл-Фараби. 10 томдық шығармалар жинағы. 4 том. Әлеуметтік философия, Эстетика. – Астана: ТОО «Лотос-Астана, 2007.
- Нысанбаев Ә. Қазақстан халқының рухани-құндылықтық әлемі / З.К. Шәукенова және С.Е. Нұрмұратовтың жалпы редакциясымен. – Алматы: ҚР БҒМ ҒК Философия, саясаттану және дінтану институты, 2015. – 178 б.
- Әрінова Б.А. Ұлы дала ойшылдары еңбектерінің студент жастардың рухани-адамгершілік тәрбиесіндегі орны // Әл-Фараби ҚазҰУ Хабаршы. «Педагогикалық ғылымдар» сериясы. – 2019. – №3 (60). – 4-11 б.
- Өзін-өзі тану: жалпы білім беретін мектептің 5-сыныбына арналған оқулық/ Р.О. Ізғұттынова, Ә.Ұ. Оралбекова, Б.Ш. Алиев, Г.Ө. Көшкеева. – Алматы, 2017. – 160 б.

Өзін-өзі тану: Жалпы беретін мектептің 9-сыныбына арналған оқулық/ С. Нуркеева, Б.Ш. Алиев, Р.К. Бердибаева. – «Бөбек» ҰҒПББСО, Алматы, 2019. – 192 б.

References

Abu Nasr al-Farabi (2007) 10-tomdyk shygarmalar. 4 tom. Aleumettik filosofiya, Estetika. Astana, LLP “Lotos-Astana” [Collected works in 10 volumes]. Volume 4. Social philosophy, Aesthetics. Astana, LLP “Lotos-Astana” (In Kazakh)

Abu Nasr al-Farabi (2009) Tandamaly traktatylyar [Selected treatises]. Almaty, “Arys”(In Kazakh)

Al-Farabi (1973) Kairymdy kala turgyndarynyn kozkarastary. Filosofiyalyk traktattar. [Views of the charitable urban population. Philosophical treatises]. Almaty: Gylym, 446 p. (In Kazakh)

Arinova B. A. (2019) Uly dala oishyldary enbekterinin student zhastardyn rukhani – adamgershilik tarbiedegi orny. Al-Farabi KazUU Khabarshysy. «Pedagogikalyk gylymdar» seriyusy. [The place of work of thinkers of the Great Steppe in the spiritual and moral education of students]. Journal of Educational Sciences. Vestnik KazNU - Khabarshy “Pedagogical Sciences” series № 3 (60). 4-11p. (In Kazakh)

Biekenov K., Sadyrova M. (2007). Aleumettanudyn tusindirme sozdigi.-Almaty: Sozdik-Slovar [Explanatory dictionary of sociology. Almaty: Sozdik-Slovar’] 344 p. (In Kazakh)

K. Tokaev. (2019). Syndarly kogamdyk dialog – Kazakstannyn turaktylygy men orkendeuinin negizi: atty Kazakstan khalkyna Zholdauy. [Constructive public dialogue is the basis of stability and prosperity of Kazakhstan: Message of the President to the people of Kazakhstan]. Nur Sultan (In Kazakh)

Nyissanbayev A. (2015). Kazakstan khalkynyn rukhani –kundylyktyk alemi. Z.K. Shaukenova zhane S.E. Nurmuratovtyn zhalpy redakciyusymen [Spiritual and value world of the people of Kazakhstan / edited by Z.K. Shaukenova and S.Y. Nurmuratov]. Almaty: Institute of philosophy, political science and religious studies, KS MES RK, 178 p. (In Kazakh)

Ozin – ozi tanu: Zhalpy беретін мектептің 9-сыныбына арналған оқулық (2019) [Self-cognition: Textbook for 9th grade of general school] Sh. Nurkeeva, B.Sh. Aliyev, R. K. Berdibayeva. – NNPOOC “Bobek”, Almaty, 192 p. (In Kazakh)

Ozin – ozi tanu: zhalpy zhalpy bilim беретін мектептің 5-сыныбына арналған оқулық (2017) [Self-cognition: a textbook for 5th grade of the secondary school] R.O. Izguttinova, A.U.Oralbeekova, B.Sh.Aliyev, G.O.Koshkeeva. - Almaty, 160 p. (In Kazakh)